

RAZGOVOR SA MARGARET ATVUD

Ovaj intervju je obavljen početkom februara [1978. godine], neposredno pre nego što je Margaret Atvud otišla za Pariz i Australiju i na turneu čitanja poezije po Sjedinjenim Državama. Sproveden je putem pisama i telefona.

Džojs Kerol Outs: Vaše zbirke poezije – *Igra kruga* (nagrađena Nagradom generalnog guvernera Kanade 1966), Životinje u toj zemlji, Dnevnići Suzane Mudi, Procedure za podzemlje, Politika moći i Srećni ste – umnogome se razlikuju po sadržaju, a opet postoji izuzetna sličnost po tonu, ritmu, „teksturi“. Vaše ranije pesme, na primer „Putovanje u unutrašnjost“ i sama „Igra kruga“, prikazuju majstorsku veština kakva je prilično neobična kod prvih knjiga. Od koga ste učili, svesno ili nesvesno?

Margaret Atvud: Kad sam tek počela da pišem, imala sam šesnaest godina i išla sam u srednju školu u Torontu pedesetih godina i nisam znala ništa ni o modernoj ni o kanadskoj poeziji, tako da su mi prvi uticaji bili Po i Šeli! Kad sam otišla na studije, počela sam da otkrivam modernu i kanadsku poeziju, uglavnom ovu potonju. Čitala sam redom knjige iz biblioteke jedne profesorke, koja je, budući i sa-

ma pesnikinja, imala bogatu kolekciju. Mogu da pomenem imena kao što su P. K. Pejdž, Margaret Ejvison, za čiju sam zbirku *Zimsko sunce* napisala prikaz kad sam bila na fakultetu, Džeјms Rini, D. G. Džouns i neke pesme Daglasa le Pana. Ovi pesnici su mi bili važni ne samo kao pesnici već i kao primeri da je moguće objaviti knjigu. Treba da znate kakva je situacija u Kanadi bila u to vreme da biste shvatili koliko je to meni bilo važno.

Lepo je od Vas što kažete da ste mogli prvu knjigu doživeli kao uspelu, ali u momentu kad se pojavila, ja sam se već deset godina bavila pisanjem. Takođe, *Igra kruga* nije moja prava „prva knjiga“; bila je tu još jedna, sa sedam pesama, koja se pojavila 1961, za koju sam ja slagala slova i dizajnirala i odštampala korice. Sumnjam da će vam to biti baš toliko neobično!

Dž. K. O.: Da li uživate da čitate svoju poeziju, generalno?

M. A.: Dobro čitanje poezije je divno i uzbudljivo iskustvo. Loše je užasno. To zavisi od publike, od vašeg raspoloženja u tom trenutku, od toga da li se vi i publika „dopadate“ jedno drugom... Mislim da smo svi naletali na lokalnog ludaka i univerzitetskog profesora koji misli da može da ureže još jednu recku tako što će biti nepotrebno nepristojan prema vama na ručku ili bilo čemu priređenom u vašu čast... Ja uglavnom samo nađem na hladan prijem.

Dž. K. O.: Osećaj za absurd – i sušinsku razigranost absurd – jedan je od elemenata Vašeg rada kom se naročito divim. Šta je inspirisalo Vaš roman *Jestiva žena* –

posebno onu nadrealnu poslednju scenu – i Proročicu?

M. A.: *Jestiva žena* je napisana 1965. godine, pre nego što je nastao Pokret za oslobođanje žena. Još je u velikoj meri, bar u Kanadi, uzorni obrazac ponašanja bilo naći neki bedan posao, a onda se udati da bi se pobeglo od njega. Pisala sam o objektu potrošnje (naime, o mojoj bistroj, ali inače običnoj devojci) u potrošačkom društву. Shodno tome, ona radi za kompaniju za istraživanje tržišta. Čak i 1969, kad je knjiga konačno objavljena, pojedini kritičari videli su taj stav kao suštinski „mladalački“ i „neurotičan“. Sazreću, smatrali su, i stvari (tj. brak i deca) će doći na svoje mesto.

Što se tiče torte u obliku žene – sve što Vam mogu reći jeste da sam nekada bila veoma dobra u dekorisanju torti i često su me pitali da izradim testa i glazure u obliku različitih predmeta. Takođe, prolazeći pored poslastičarnica, uvek sam se pitala zašto ljudi prave replike stvari – mladence, na primer, ili Mikija Mausa – a onda ih pojedu. Potpuno mi je zagonetno zašto se to radi. Ali da moja heroina napravi lažnu predstavu sebe a onda je pojede bilo je sasvim prikladno, imajući u vidu priču – zar ne?

Proročica je napisana dosta kasnije – skoro deset godina kasnije. Opet, nisam sigurna gde je počelo, ali središnji lik je spisateljica gotskih romana delom zato što sam se uvek pitala u čemu je draž ovih knjiga – da li toliko mnogo žena smatra da su ugrožene sa svih strana a za svoje muževe da su potencijalne ubice? A šta je s onom „ludom ženom“ preostalom iz *Džejn Ejr?* Da li su to naši tajni zapleti?

Hipoteza knjige, ukoliko postoji, glasi: šta se dešava sa osobom koja živi u „stvarnom“ svetu, ali se ponaša kao da je

ovaj „drugi“ svet stvaran? U toj nevolji se verovatno nalazi mnogo više nas nego što bismo da priznamo.

Dž. K. O.: Vaš roman *Izranjanje povezivanje s romanom Izbavljenje Džejsma Dikija*. Ja tu vidim samo površnu vezu koja u velikoj meri navodi na pogrešan trag. Možete li prokomentarisati?

M. A.: Postoji izvesna veza, ali za mene je to veza suprotnosti. Jer centralna figura u Dikijevoj knjizi, koliko se sećam, priroda, predstavlja nešto divlje, neukroćeno, žensko, opasno i tajanstveno, sa čim se on mora boriti, suočiti, što mora savladati, pobediti. To uključuje ubijanje. Po meni, knjige srodne Dikijevoj su Mejlerova *Zašto smo u Vijetnamu*, Foknerov *Medved*, Hemingvejev „Kratki srećni život Fransisa Makombera“ i, ako hoćete, *Mobi Dik*, mada po Melvilu, Ahab nije odabrao pravi put. Knjige srodne mojoj su kanadske i verovatno nepoznate u Sjedinjenim Državama; *Tej Džon Hauarda O'Hejgana* jedna je od njih.

Dž. K. O.: „Čovek sa Marsa“, štampana u Ontario Review 6, predivna je priča i dobila je veliki broj pozitivnih komentara od naših čitalaca. Da li su Vaša zlosrećna junakinja i neumorni udvarač zasnovani na „stvarnim“ ljudima? I postoji li nekakav politički značaj u naslovu?

M. A.: Tokom godina sam ustanovila da nikada ne mogu da objasnim niti protumačim čitalačke reakcije na moje delo. Konstantno sam zapanjena – i to nije lažna skromnost – što se moja dela prodaju tako dobro. Smatram da je to prilično čudo i ekscentrično.

Stvarni ljudi? Na neki način. Situacija je bila stvarna, likovi su izmišljeni.

Naslov... Nisam sigurna da li je značenje „političko“ ili ne; meni on znači da

svi umemo da dehumanizujemo bilo šta što nam je čudno ili egzotično. U svojoj aroganciji uzimamo sebe za normu i sve druge merimo po tome. Čovek naravno nije s Marsa; on je sa Zemlje kao i svi. Ali nema načina da se objasne zlodela koja ljudi čine drugim ljudima osim pomoću „marsovskog“ faktora, kad čovek svoje žrtve ne vidi kao prave ljudе.

Dž. K. O.: *Misljam da ste jedna od nekolice kanadskih autora koji nisu angažovani na univerzitetu i pretpostavljam da je to namerno.*

M. A.: Da, uživala sam u radu sa studentima kad sam bila predavač tokom 1967/68, ali nisam mogla da podnesem fakultetske sastanke i katedarsku politiku. Ne razumem to. Ne snalazim se dobro u tim situacijama. Razlog zbog kog ne radim u nastavi isti je onaj zbog kog ne konobarišem, što sam takođe nekada radila: trenutno ne moram. Ako budem opet mora la da radim išta od toga, radiću. Ako je stvar izbora, odabrala bih nastavu, koja je manje fizički iscrpljujuća i ne odbija vas od hrane toliko.

Dž. K. O.: *Veoma retko ste se u pisanju osvratali na svoje studentske dane na Harvardu. Da li ste uživali u boravku tamo?*

M. A.: Pa... Harvard je nekako poput inčuna. Stečeni ukus. Ali u mom slučaju, ukus koji nikada nisam mogla istinski stetići jer u to vreme – početkom i sredinom šezdesetih – nisu puštali žene u Lamontovu biblioteku, a tamo su čuvali svu modernu poeziju i ploče. Tako da sam se uvek osećala pomalo kao neka bradavica ili cista na sjajnoj muškoj akademskoj koži. Osećala sam se kao da su me tamo trpeli preko volje. Harvard, znate, nije angažovao žene da predaju tamo, tako da su svi

muški profesori bili veoma fini. Mi dame nismo predstavljale pretnju. Među studentkinjama je kružila šala da je najbolji način da se polože usmeni ispit stavitи jastuk ispod haljine, jer bi svi oni bili toliko prestravljeni da će im se poroditi na persijskom tepihu da bi vas samo pitali za ime i pustili da položite. Jedna od mojih koleginica umalo je izbačena jer se obukla kao žena sumnjivog morala. Bila je to zapravo šekspirološkinja iz Letonije sa nešto drugaćijim idejama o oblačenju u odnosu na nas ostale zakopčane u tvidu.

Dakle, jesam, uživala sam na neki nervozan način. Bilo je dobrih predavača, a Vajdenerova biblioteka je predivna. I dešavaju se tamo male ludosti koje su naignegled nimalo slične nekom drugom mestu. Često sam se pitala šta se desilo sa čovekom za kog su pričali da je provalio u Huttonovu biblioteku (sa retkim izdanjima) da bi se skinuo go pred Gutenbergovom *Biblijom*. Ja imam dve „harvardske“ priče, koje su u zbirci *Dancing Girls* [Plesačice].

Meni najznačajnije stvari u vezi s tim iskustvom: bilo je to mesto gde sam prvi put saznala za gradski strah. (Pre nego što sam otišla tamo, uvek sam šetalu noću, nisam razmišljala da li su vrata zaključana itd. Da ste se tako ponašali u Kembridžu [Masačusets], bili biste mrtvi.) I, iz raznih razloga, bilo je to mesto gde sam počela ozbiljno da razmišljam o Kanadi kao nečemu što ima sopstveni oblik i kulturu. Delimično zato što sam studirala književnost američkih puritanaca, koja se nije isticala čisto književnim vrednostima – ako ovo može da se proučava na univerzitetu, razmišljala sam, zašto ne kanadska književnost? (morate shvatiti da u to vreme kanadska književnost jednostavno nije postojala kao predmet u srednjim školama i na univerzitetima u Kanadi) – a delimično zato što je Boston, na ne-

ki način, bio toliko sličan delovima Kanade po klimi i pejzažu. Čovek počne da traži razlike.

Dž. K. O.: *Da li ste pronašli neke čudne ili uznemirujuće stavove prema Kanadi dok ste živeli u Kembriđu?*

M. A.: Niko u Bostonu – a malo njih na postdiplomskim studijama bilo je iz te oblasti u svakom slučaju; dolazili su iz svih delova SAD kao i iz nesevernoameričkih država takođe – niko od Amerikanaca koje sam upoznala nije imao bilo kakve čudne ili „uznemirujuće” stavove prema Kanadi. Naprsto nisu imali baš nikakve stavove. Imali su neku nejasnu ideju da takvo mesto postoji – bilo je to ono prazno područje severno na mapi odakle dolazi loše vreme – ali ako su uopšte razmisljali o njemu, smatrali su ga dosadnim. Činilo se da žele da veruju da mi je otac pripadnik konjičke policije i da preko cele godine živimo u igloima i moram da priznam da sam posle nekog vremena počela nekako da uživam u podsticanju tih verovanja. (Setite se da je ovo bilo pre vijetnamske krize, tokom koje su mnogi Amerikanci počeli da posmatraju Kanadu kao Veliko dobro mesto ili utočište za gonjenu divljač gde su mogli da pobegnu.) Srela sam mnogo Južnjaka i neke od njih sam i upoznala; činilo se da su ogorčeni na „Sever” na otprilike isti način kao i šačica tamošnjih Kanađana, mada iz različitih razloga.

Dž. K. O.: *Zašto ste uopšte otišli na Harvard?*

M. A.: Zato što – da se vratimo unazad – Kanada nije zaposlila jednog Džeroma H. Bakliju u vreme Velike depresije kad je on tražio posao. Otišao je u Sjedinjene Države i postao jedan od vodećih stručnjaka za viktorijansko doba. Viktorijansko

doba je bilo „moje doba”, a dobila sam stipendiju „Vudrou Wilson”, te sam otišla na Harvard da studiram kod dr Baklija. Na Harvardu i nekim drugim mestima u SAD postoji, znate, neka vrsta kanadske mafije. Nemali broj poznatih harvardskih profesora bili su prikriveni Kanađani. Oni su, međutim, svoje identitete većinom držali u tajnosti, osim kad su pričali sa drugim Kanađanima. Iskustvo ih je naučilo da je Amerikancima razotkrivanje nečijeg kanađstva, ubačeno, recimo, usred koktelzabave, otprilike interesantno koliko i objava da ste ručali pire. Kanadski kulturni nacionalizam nije otpočeo pitanjem: „Da li sam zaista toliko ugnjeten?”, već: „Da li sam zaista toliko dosadan?” Vidite, mi nikada nismo mnogo toga učili o našoj istoriji ili kulturi – ali to je potpuno druga priča.

Dž. K. O.: *Da li postoji veoma jasna razlika između američkih „književnih” odgovora i kanadskih?*

M. A.: Rekla bih da su američki književni odgovori, prosto rečeno, književniji – barem u okviru grupa ljudi s kojima bih ja mogla doći u kontakt. Mislim da je razlika u tome što u Sjedinjenim Državama postoji „književna” kultura i ona pretežno neknjiževna, dok se u Kanadi njih dve daleko više preklapaju. Ovo kažem samo imajući u vidu ko će se verovatno pojaviti na čitanju poezije. Ali moje iskustvo zaišta nije dovoljno široko da opravda tako uopštene izjave.

Uvek uživam u odlascima u SAD; to je za mene bekstvo od moje prilično zahtevne kulture. Ljudi su тамо ljubazni prema meni, kao što bi bilo prema gostujućem strancu (što ja jesam) i, mada zainteresovani, bez interesa. Amerikanci imaju takav entuzijazam. To je promena u odnosu

na ovdašnji čemer, sumnjičavost. Ali naravno, Kanada je mesto gde zaista živim. Zbog toga mogu da toliko uživam u SAD tokom kraćih vremenskih perioda.

Dž. K. O.: *Kakve su Vam radne navike?*

M. A.: Moje radne navike su se promenile tokom godina u skladu s okolnostima mog života. Počela sam da pišem ozbiljno – mada se ovo može učiniti smeršnim – kad sam imala šesnaest godina i bila u četvrtom razredu srednje škole. U to vreme sam pisala uveče kada je trebalo da radim domaći, vikendima i povremeno u vreme škole. Posle toga, bila sam na fakultetu četiri godine i pisala između predavanja, posle nastave itd. – po nasumičnom rasporedu. Ni kao student nisam imala veoma redovne navike; odugovlačila sam i još odugovlačim, tako da mi pomaže da sebi postavim rokove. (Ovo se, naravno, odnosi samo na prozu. Poezija se ne piše, barem ja je ne pišem, voljno.) Dok sam bila postdiplomac i radila razne poslove kao univerzitetski predavač najnižeg ranga – sve do dvadeset sedme godine otprilike – gotovo da sam morala da pišem noću i ostajala bih budna dokasno. Nisam sigurna kako sam uopšte pisala prve godine koju sam provela kao „pravi“ univerzitetski predavač (1967/68. u Montrealu). Bila sam veoma zauzeta i iscrpljena i dosta sam smršala. Ali izgleda da sam i tada pisala nešto. Ne mogu da se setim kad sam to radila.

Postala sam popodnevni pisac kad sam imala popodneva. Kad sam mogla da pišem puno radno vreme, provodila bih jutro odugovlačeći i brinući se, a onda bih uronila u rukopis u groznici nervoze oko tri po podne kad je izgledalo da možda ništa neću uraditi. Od rođenja moje čerke,

moralu sam da smanjam odugovlačenje. I dalje pokušavam da provodim popodneva u pisanju, mada je preliminarni period anksioznosti nešto kraći. Rekla bih da je to efikasnije korišćenje vremena. Činjenica je da me prazne stranice inspirišu užasom. Šta da stavim na njih? Da li će biti dovoljno dobro? Da li ću morati da ga bacim? I tako dalje. Čini mi se da su pisci većinom takvi.

Dž. K. O.: *Da li radite na više od jednog projekta istovremeno?*

M. A.: Jedan po jedan projekat, u idealnom slučaju. Po prirodi sam lenja, troma i niskog nivoa energije. Neprestano me zapanjuje da uopšte uradim nešto.

Dž. K. O.: *Koliko vremena Vam je potrebno da napišete svaki od svojih romana?*

M. A.: *Jestivu ženu* sam pisala u nekorišćenim ispitnim sveskama Univerziteta Britanske Kolumbije od aprila do avgusta 1965. Prerađivala sam je u jesen. Iz razloga u koje neću ulaziti, izdavač je izgubio rukopis, a ja sam bila toliko naivna povodom izdavačkog procesa da sam mislila da je normalno da im treba dve godine da mi nešto javi. Knjiga je konačno objavljena 1969. Napisala sam još jedan neobjavljeni roman pre toga i još jedan neobjavljeni, nedovršeni roman posle. Onda sam napisala *Izranjanje*, otprilike od decembra 1969. do avgusta 1970. Bilo je samo manjih prepravki i nešto prekučavanja, mada je rukom pisana verzija temeljno revidirana. Za *Proročicu* je trebalo dosta više vremena, delom zato što sam živila životom sa više stvari koje su me prekidale, delom zato što se roman dosta menjao dok sam ga pisala. Trebalo je oko dve i po godine, sa prekidima.

Dž. K. O.: *Uživala sam u Vašim stri-povima koje sam videla. Da li je crtanje još jedan Vaš talenat...?*

M. A.: Pomalo slikam i crtam, za svoju razonodu. Crtala sam politički strip za jedan kanadski časopis – *This Magazine* – nekoliko godina pod pseudonimom „Bart Žerar” (fino je dobijati pisma mržnje kada čak i ne znaju da ste to vi) i u martu mi u Kanadi izlazi knjiga za decu, za najmlađi uzrast, koju sam napisala, rukom ispisala i ilustrovala ja. Oklevam da to nazovem „talentom”, jer znam da nisam baš dobra; odnosno, moram dosta da brišem da bi mi glave bile jednake veličine i teško mi je da nacrtam sove u letu iz profila.

Dž. K. O.: *Mora da vas uz nemiravaju pokušaji književnih novinara da Vas kategorisu – da Vas upakuju kao „Vladajuću kraljicu kanadske književnosti” ili nacionalnu proročicu ili čak Meduzu. Kako ste reagovali na to?*

M. A.: Ne dopadaju mi se te titule koje ste pomenuli; smatram da je „Vladajuća kraljica” posebno uvredljiva jer podrazumeva da je književnost, bar kad se njome bave žene, monarhija ili košnica. U svakom slučaju, mesta ima samo za jednu „vladajuću kraljicu”, koja će, prepostavimo, biti izbodena nasmrt kasnije kad više ne bude mogla da polaže jaja. Takve titule predstavljaju uvredu za mnoge dobre spisateljice u ovoj zemlji (Marijan Endžel, Alis Manro, Margaret Lorens, da pomenem tri) i pretjeru za mene. Niko ko jezik uzima za ozbiljno ne bi nikada upotrebio takvu metaforu a da nije svestan njenog zlokobnog opsega značenja.

Rekla bih da je Kanada željna nekoliko vidljivih „zvezda”, jer je tako dugo bila bez ijedne. Opasnost za pisca predsta-

vlja rano kovanje u zvezde – možete postati magličasta gasovita lopta. Ali samo ako ste općinjeni sopstvenim likom. Srećom, moj lik ovde, onakav kako je prikazan u stampi, nije da baš očarava, bar što se mene tiče. Mogu i bez tog „Meduza”. (To je jedna od opasnosti prirodno kovrdžave kose.)

Dž. K. O.: *Da li mislite da su autori prikaza i kritičari, u celini, bili „fer” prema Vama? Da li je bilo nekakvih kontrareakcija, kao neizbežnih posledica toga što ste „posta-jali slavni”?*

M. A.: Naravno da je bilo kontrareakcija; uvek ih ima, ali zlobni napadi u Kanadi obično su daleko otvoreniji i ličniji nego u Sjedinjenim Državama, delom zbog keltske, crnosatirične književne tradicije, a delom zbog toga što je ona više nalik malom gradu. Mi ovde provodimo dosta vremena zajedno i time prašina i čamotinja postaju intenzivnije. Pomešana su osećanja u vezi sa dečacima i devojčicama iz malog grada koji ostvare uspeh, kao što znate. U neku ruku smo ponosni na njih jer su naši; u neku ruku ne volimo da su više izrastu pa ih sasecamo kad god možemo; u neku ruku (Kanada, kao boginja Kali, ima više od dve ruke), ne možemo baš da poverujemo da neko od naših zainista može da valja – to je sigurno neka izvikanost ili prevara; a opet u neku ruku, uspeh nekog od naših članova predstavlja prekor nama samima. Ako je on to mogao, zašto mi ne možemo?

Ima toga; ali je takođe bilo i mnogo pravičnih, objektivno kritičkih tekstova koji su se istinski bavili oblikom i odlikama mog dela i njegovim jačim i slabijim stranama. Kanadski kritičari su uvek daleko zatvoreniji od američkih; retko kad preteraju i s velikom sumnjičavošću gle-

daju na kultne ličnosti, posebno svoje. Ovo ima jasne prednosti. Mislim da se američkim piscima često zavrti u glavi od iznenadnog lansiranja u zvezde, a da se onda zbune kad s podjednakim entuzijazmom budu prognani u tamu najkrajnju. Kanadskim piscima je (blago rečeno) retko dopušteno da se umisle.

Dž. K. O.: *Ceo jedan broj časopisa The Malahat Review (zima 1977) posvećen je Vama. Sećam se da me je prilično iznenadio fotografski esej pod naslovom „Anima” i pitala sam se kakve su Vaše reakcije na njega, a i na ceo taj broj.*

M. A.: I ja sam bila prilično iznenadena. Ali opet, otkrila sam da su moje sposobnosti da se iznenadim reakcijama drugih ljudi na mene beskrajne. Ne vidim sebe baš kao nekakav batak koji izlazi iz jajeta (ili je bilo obrnuto) a koliko se sećam bio je tu i priličan broj nagih dama sa velikim grudima. Ali mislim da je taj niz koalaža trebalo da bude inspirisan mojim delom pre nego mojim konačnim ličnim bićem, koje je u ovim klimatskim uslovimaobično umotano u vunu. Pa opet???

Istina je da nisam baš glamurozna osoba. Pisci zaista to nisu. Oni samo sede i pišu, što je valjda podjednako pohvalno kao sedenje i lakiranje noktiju, ali nikada neće dospeti u modne časopise. Tako da kad vidim kako me glamurizuju ili idealizuju, nekako mi je neprijatno. Naravno da sam sujetna kao većina ljudi. Radije bih videla sliku na kojoj izgledam dobro nego onu na kojoj izgledam užasno. Ali sad već imam toliko i jednih i drugih, neke su uslikane u razmaku od nekoliko minuta... Fotografija je samo jedan pogled.

Dž. K. O.: *Veoma ste aktivni kao članica Udrženja pisaca Kanade i zajedno s delegacijom od desetak drugih pisaca ne-*

davno ste isli u Otavu da protestujete protiv uvoženja američkih izdanja kanadskih knjiga. Možete li da objasnite tu situaciju? Da li je veoma ozbiljna? Kakve će biti posledice ako se Zakon o autorskim pravima ne izmeni?

M. A.: Ima mnogo pisaca koji su trenutno aktivniji od mene. Bila sam aktivnija ranije i nadam se da će kasnije biti aktivnija, ali budući da imam malo dete, to mi smanjuje mobilnost. Međutim, aktiviram se kao neka vrsta topa kada teško naoružanje postane neophodno. „Problem neprodatih primeraka“ je bio jedna od tih prilika.

Ukratko, situacija je sledeća. Većina zemalja engleskog govornog područja, uključujući Sjedinjene Države, ima zakone koji štite i njihove pisce i njihove štamparske i izdavačke industrije od piratskih izdanja i inostrane konkurencije. U SAD, ako sam dobro razumela zakon, ilegalno je uvoziti više od nominalnog broja knjiga američkog autora štampanih izvan zemlje. Odnosno, kanadsko izdanje Alena Ginsberga bilo bi bačeno u reku Detroit na granici. (Ovaj primer je zasnovan na istinitom slučaju.)

Kanadski zakon je trebalo da proizvede isti rezultat. Međutim, aljkavo sročeni član o kome je reč proizveo je rupu u zakonu, koju je otkrio jedan kanadski prodavac na malo pre pet godina. Nepotrebno je reći da se odmah okoristio time. Otišao je u SAD i kupio neprodate primerke knjiga kanadskih autora originalno štampanih kod američkih izdavača, uvezao ih u Kanadu i prodao po najnižim mogućim cenama, time lišavajući kanadskog izdavača prodaje i kanadskog autora potencijalnih tantijema od te prodaje.

Ovo ne bi imalo velikog značaja da se tržište knjiga u te dve zemlje toliko ne

razlikuje. „Vreme na polici“ knjige u tvrdom povezu u Sjedinjenim Državama obično je četiri do šest meseci. U Kanadi je to jedna do dve godine. To jest, knjiga se možda još uvek aktivno prodaje u Kanadi dok je u SAD ušla u period neprodane robe. Drugi faktor je – nimalo iznenađujuće – to što su kanadski autori po pravilu popularniji u Kanadi nego u SAD. Drugim rečima, uvoznik zna da ima tržiste. Mi se zapravo plašimo da će ovi uvoznici ili posrednici odlaziti do izdavača u SAD i oharabivati ih da štampaju veće tiraže pristažeći unapred da otkupe svaki višak.

Dž. K. O.: Postoji li ikakva zaštita za kanadskog autora?

M. A.: Jedina garantovano sigurna zaštita za kanadskog autora jeste da potpiše ugovor samo s američkim izdavačem dajući mu prava za Severnu Ameriku. Ako dovoljan broj autora uradi ovo da bi zaštitio svoje prihode, to znači smrt izdavačke industrije u Kanadi. Delimična zaštita se može dobiti objavljinjem u SAD šest meseci kasnije nego u Kanadi. Ali naravno, izdavač iz SAD bi radije objavio istovremeno. Obratite pažnju da izdavač iz SAD nije onaj ko obavlja „ilegalan“ uvoz. To su posrednici i kanadski maloprodavci. Izdavač iz SAD nema kontrolu nad tim kuda odlaze neprodane knjige jednom kad odu iz njegovih ruku, tako da su klauzule u ugovoru koje zabranjuju ovu praksu beskorisne. Rečeno mi je da su i protivzakonite.

Jednostavna promena u tekstu jedne klauzule zakona o autorskim pravima rešila bi naš neposredni problem. Međutim, Vlada nam govori da je zakon dobar ovakav kakav jeste – uprkos toliko dokaza u korist suprotnog. Takođe su nas pitali šta nije u redu s nama – zašto želimo da us-

kratimo jeftine knjige kanadskim potrošačima?

Dž. K. O.: Da li mislite da postoji problem u samoj činjenici da se toliko umetnosti u Kanadi finansira od strane države? Kao Amerikanka, zadivljena sam velikodušnošću kanadske vlade, ali kao čitateljku i kritičarku često me uz nemiruju vrste publikacija koje finansira Savet Kanade i razni umetnički saveti. Čini se da mali izdavači ne daju mnogo uredničkih smernica, a posledica je to da se knjige valjaju iz stamparija, minimalno „distribuiraju“ i da se dopušta da gotovo odmah budu van stanja. Ne želim da obeshrabrim mlade pisce, ali moram da kažem da sâm kvantitet na brzinu i aljkavo napisanih dela objavljenih u Kanadi prilično demoralise. (Naravno, isto se ubrzano ostvaruje i u Sjedinjenim Državama.) Čini se da više nema tradicije šegrtovanja; „objavljuju“ se – ili bar štampaju – pisci-studenti i na duži rok preuranjene publikacije će imati poguban efekat na njihovu veština. Šta mislite o tome? – ili je to isuviše opasno pitanje?

M. A.: To uopšte nije opasno pitanje. Mada tu postoji nekoliko različitih pitanja i pokušaću da odgovorim na jedno po jedno.

Kanadsku književnu scenu porede (ja zapravo to činim) sa grupom figura koje plešu dosta žustro i prilično graciozno na ivici provalije. Provalija je uvek bila tu, mada je nedavno postala vidljivija. Mislim naravno na situaciju u Kvebeku i potencijalnu podelu Kanade. Ali ta grupa figura nije uvek bila tu – ne tako davno tu je bila tek nekolicina usamljenih pisaca koji se, barem na polju fikcije, nisu poznavali – i nisu uvek plesali, graciozno ni žustro ni bilo kako.

Prostije rečeno: kad sam počela da pišem, krajem pedesetih i početkom šezdesetih, postojalo je otprilike pet književnih časopisa u celoj zemlji. Broj knjiga poezije koje su izlazile godišnje – uključujući i izdanja malih izdavača i samostalno objavljena – bio je ispod dvadeset. Novi kanadski romani objavljeni u toku jedne godine obično bi se mogli pobrojati na prste jedne ruke. Kanadska književnost nije bila prepoznata kao legitimno polje proučavanja. Kanadske knjige nisu obrađivane u školama. Epitet „kanadski pisac“ bio je termin za podsmevanje, čak i među kanadskim piscima. Ambicija skoro svakog pisca bila je da ode iz zemlje na neko mesto koje je „stvarno“ u književnom smislu, ili bar na neko mesto gde bi mogao da objavi svoje knjige. Kanadski pisci nisu bili poznati u sopstvenoj zemlji, a čak i kad su bili objavljeni, retko su kupovani ili prikazivani. (Prvi roman Mordekaja Ričlera u Kanadi se prodao u tri primerka. Smatralo se da je čak i za uglednu knjigu poezije štamparski tiraž od dvesta primeraka dovoljan. Izdavači *Igre kruga* prvobitno su odštampali četiristo pedeset i bili zabrinuti da su uradili previše. Čak i sada, kanadske knjige u mekom povezu imaju oko tri procenta udela u ukupnoj prodaji mekog poveza u Kanadi i to uključujući ljudbavne romane u izdanju *Harlequin-a*.)

Izdavačku industriju mi ne možemo uzimati zdravo za gotovo kao što se to može raditi u Sjedinjenim Državama. Ona se uvek tetura na ivici kolapsa. Ne možemo svoje postojanje kao pisaca uzimati zdravo za gotovo. Istina, poslednjih dvadeset godina zabeležen je rast od oko hiljadu procenata u izdavačkoj industriji, ali setite se da su počeli skoro od nule. Tako da ono što Amerikanac vidi kao „velikodusnost“ mi vidimo prosto kao neophodnost. Da se vladina podrška koju izdavači tre-

nutno primaju povuče, industrija bi se većim delom urušila. „Kanadsku renesansu“ u umetnosti velikim delom omogućio je Savet Kanade. Nikome od nas se ne dopada ta situacija. Ali niko od nas ne želi ni da se vrati u 1961.

Sad... uređivanje kod malih izdavača. Kao bivša urednica u maloj izdavačkoj kući, *Anansi*, moram da uložim prigovor. Uređivanju naših knjiga je posvećeno brdo vremena. Naš glavni urednik je u to vreme bio Denis Li, koji je ovde poznat kao apsolutno posvećen urednik. Dakle, to nije univerzalna priča. Rekla bih da postoje otprilike ista mešavina kao i u Sjedinjenim Državama: neki izdavači imaju ozbiljan odnos prema književnosti, neki postoje samo da bi objavili svoje članove i prijatelje. Mislim da se ovde loša književnost vidi jer više nje stiže do vaših radnih stolova. Ne biste mogli čak ni da pročitate sve što se objavi u SAD; sama količina je prevelika.

Ali po mom mišljenju, mali izdavači, dobri ili loši, jesu neophodni. Oni su put svih onih elizabetanskih melodrama. Bez njih, Šekspir ne bi imao milje. One su bile mesto gde je pisac mogao, zapravo, da „isproba“. Isto je i s „malim“ časopisima. Rekla bih da imam izvesno poverenje u čitaoca, inteligentnog čitaoca. Mislim da će knjige na kraju pronaći svoj nivo. Ovo je možda previše optimistično.

Dž. K. O.: Često me nerviraju pokušaji kritičara da složena umetnička dela svedu na jednostavne „tematske“ izjave. Zašto su naročito kanadski kritičari toliko opsednuti izjavama i temom nauštrb pažljivog razmatranja tehnike?

M. A.: Verovatno sam jedna od tih kritičara koji vas nerviraju, jer moje jedino kritičarsko delo, *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature* [Opstanak:

tematski vodič kroz kanadsku književnost], teži skoro isključivo da demonstrira da postoje kanadske teme, koje se bilo po suštini bilo po naglasku razlikuju od tema u engleskoj i američkoj književnosti. Da li bi pomoglo ako bih Vam rekla da su, čak i nakon što sam napisala tu knjigu – koja je izazvala prilično veliki bes ovde, skoro kao da sam rekla da je car go – mnogi kritičari odlučno nastavili da poriču da postoji nešto što se zove „kanadska“ književnost?

Tokom nekoliko prethodnih decenija trudili smo se da prikažemo naše postojanje, naše pravo da postojimo. Obično mi sami – tačnije pisci – ne sumnjamo u to; glasovi poricanja dolaze s drugih mesta. Ali to može da objasni, barem malo, zao-kupljenost „temom“. Možete priuštiti „pa-

žljivo razmatranje tehnike“ tek kada pitanje puke egzistencije nije više pitanje.

Dž. K. O.: *Na čemu trenutno radite?*

M. A.: Imam dva romana u glavi i nadam se da će početi da radim na jednom od njih ovog leta, ali nikada ne mogu da govorim o knjizi unapred. Uvek se toliko menjaju. Trenutno imam zbirku poezije koja je u fazi uređivanja. Naslov je *Dvoglavе pesme i drugo* i biće objavljena, mislim, u izdanju Oksforda u Kanadi na jesen. Radim i na nekim pričama, koje će, nadam se, uključiti u američko izdanje zbirke *Dancing Girls*.

(*S engleskog prevela Bojana Aćamović*)